

УДК 37.015.31.02 – 053.5

ЛАРИСА СЕМЕНОВСЬКА

(Полтава)

АНТРОПОЦЕНТРИЧНА СУТНІСТЬ ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО- ТЕХНОЛОГІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Розкрито антропоцентричну сутність ідеї політехнізму в умовах інформаційно-технологічного суспільства. Визначено основні характеристики сучасної політехнічної освіти (універсальність, науковість, проблемність, трансдисциплінарність).

Ключові слова: *ідея політехнізму, антропоцентрична сутність, навчання, виховання, шкільна освіта, праця.*

У наш час включення молодого покоління до системи суспільних відносин виступає складною проблемою, оскільки її вирішення відбувається в умовах значних соціокультурних змін. Актуальність питання зумовлюється також тим, що педагогічна наука накопичила достатньо велику кількість знань і, використовуючи досягнення філософії, психології, культурології, соціології, переходить на якісно новий рівень осмислення феномену освіти. До того ж, українське суспільство переходить на вищу постмодерну стадію свого розвитку, що пов'язується із суттєвими соціально-економічними та культурно-технологічними трансформаціями. Все це сприяє виникненню нових пріоритетів у життєдіяльності кожного індивіда й суспільства, а відтак і до усвідомлення необхідності пошуку нових шляхів підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності.

Існування й розвиток людства на протязі всієї історії передбачає посилення діяльності щодо перетворення вихідних ресурсів у проміжний або кінцевий результат, що задовольняє потреби людей. Упродовж довготривалого періоду еволюційного розвитку людство озброїло себе міцним інструментальним арсеналом, що сприяє ефективному та швидкому перетворенню об'єктів природного середовища у споживацькі продукти – їжу, одяг, житло, транспорт, зв'язок, що дозволило кожній людині бути незалежною від несприятливих умов та за-

безпечило досить комфортне життя. У другій половині XX – на початку XXI ст. відбулася суттєва й якісна зміна – способи й засоби виробничої діяльності людини в сукупності з предметами споживання перетворилися з інструментального арсеналу в середовище її життєдіяльності, яке часто визначається як техногенне (культуро-техногенне). Витісняючи й заміщуючи собою природне середовище, воно змінює не лише характер діяльності людини щодо задоволення своїх потреб, але й приводить до трансформації способу життя, системи цінностей та відносин у людському суспільстві, а також до виникнення нових проблем існування й розвитку. Разом з цим система освіти не завжди у повній мірі враховує ці зміни на високому рівні системності або просто не встигає адаптуватися до них.

Загострення проблеми зумовлюється також екстенсивним й утилітарним характером здійснення перетворюючої діяльності, що підкріплюється соціально-культурними принципами, нормами, відношеннями постіндустріального суспільства. Життєвий комфорт досягається, головним чином, шляхом експансії техногенного й виробничого середовища. У зв'язку з цим система освіти разом з іншими соціальними інститутами бере участь у реалізації технократичної стратегії перетворювальної діяльності, оскільки кожна людина виховується у школі і стає носієм не лише знання, але й культурних цінностей суспільства.

Важливість актуалізації антропоцентричної сутності ідеї політехнізму в умовах інформаційно-технологічного зростання зумовлюється, по-перше, необхідністю ознайомлення молоді з основними інноваційними галузями й науковими принципами виробництва, формуванням у них універсальних загальнотрудових і загальнотехнічних практичних навичок, необхідних для участі у світовому господарстві; по-друге, посиленням дії закону зміни праці, що, у свою чергу, висуває перед значною кількістю людей проблему опанування новою професією внаслідок об'єктивних еволюційних перетворень у структурі виробництва. Мобільність трудових функцій сучасного робітника пов'язана не лише з переходом до іншого виду діяльності, а й з постійними трансформаціями виробничих умов на кожному робочому місці. Отже, метою нашого дослідження є розкриття ідеї політехнізму як соціально-педагогічного феномену, що забезпечує гармонійний розвиток особистості, насамперед тих якостей і рис, які допомагають людині ефективно включитися в процес суспільного виробництва.

Значний науковий інтерес щодо обґрунтування антропологічної сутності ідеї політехнізму в новітніх умовах складають праці П. Атутова, К. Ахіярова, А. Бойко, В. Борисова, О. Кітової, О. Коберника, М. Ніколаєва, В. Сидоренка, О. Тхоржевського, В. Стешенка, Г. Терещука, С. Черноглазкіна та ін.

Діяльність навчальних закладів, які готують фахівців для певної виробничої сфери, повністю спрямовується на те, щоб майбутній спеціаліст мав глибокі й міцні спеціальні знання, володів професійними вміннями та навичками, був підготовленим до творчих пошуків на основі емоційно-оцінного ставлення до всіх процесів, що відбуваються у певній сфері виробництва.

Випускник загальноосвітньої школи не може бути не обізнаний із загальними принципами й напрямками розвитку виробництва. Лише за умови вільного орієнтування у світі сучасних професій, він зможе реалізувати особистісний потенціал у суспільстві й знайти своє життєве покликання.

Так, досліджуючи проблему змісту політехнічної освіти, В. Сидоренко звертає увагу на необхідність розширення її теоретичної складової не лише за рахунок знайомства школярів з прогресивними технологічними процесами (лазерні технології, порошкова металургія, самопоширюваний високотемпературний синтез, нанотехнологія, генна інженерія й багато інших), які починають витісняти традиційні, та новими видами обладнання, але й завдяки підвищенню уваги до питань економіки, організації й управління виробництвом, екологічних проблем виробничої діяльності. Учений доводить, що це пов'язано, по-перше, з неухильним зростанням кількості людей, які займаються управлінською та підприємницькою діяльністю, по-друге, з переміщенням основної частини витрат із сфери технології в сферу організації виробництва, оскільки його всебічне ускладнення вимагає введення нових форм організації, розподілу й контролю праці. Підкреслюючи той факт, що в наш час технологічні процеси й організаційні структури набувають швидкоплинного й гнучкого характеру, а отже, постійно змінюються в залежності від нових умов роботи, В. Сидоренко цілком справедливо зазначає, що у змісті політехнічної освіти на перший план поряд із знаннями загальнонаукових основ техніки й технології виходить також усебічне підвищення здатності до комунікативної й ціннісно-орієнтаційної діяльності [7, с. 7].

У сучасному культурно-технологічному середовищі політехнічна освіта набуває глибоко особистісного спрямування. Вона вступає у тісну взаємодію з вихованням з метою формування людини, здатної оволодівати різними видами майстерності, готової до самовдосконалення, спрямованої на активну й творчу життєдіяльність. У зв'язку з цим, С. Черноглазкін звертається до питання обґрунтування оптимального комплексу рис характеру, які визначають успішне існування людини у соціумі й водночас є основою для розвитку політехнічних здібностей. У своїх дослідженнях учений доводить, що до цього комплексу доцільно віднести такі характеристики: 1) активність; 2) різнобічність; 3) контактність; 4) цілеспрямованість; 5) готовність до розумного ризику; 6) здатність до розуміння; 7) ініціативність; 8) кмітливість; 9) далекоглядність; 10) компетентність; 11) винахідливість. Учений зазначає, що політехнічна освіта передбачає великі потенційні можливості розвитку всіх названих якостей. Ці можливості можна успішно реалізувати за таких умов: а) надання учням права вільного вибору завдань; б) організація викладацької допомоги, створення позитивної психологічної атмосфери на заняттях; в) дотримання евристичного характеру завдань, що потребують певного рівня знань та умінь; г) спонукання учнів до рефлексивного оцінювання результатів власної навчальної діяльності [12, с. 43].

У процесі розвитку вітчизняної педагогічної думки удосконалення політехнічної освіти школярів пов'язувалося із реформуванням системи трудової підготовки. Таку думку проводили В. Гусев [4], В. Поляков [6], Д. Тхоржевський [10]). Виходячи з цього, закономірним є те, що в наш час одним із шляхів модернізації політехнічної освіти визнається розбудова освітньої галузі «Технології» (П. Атутов [2], О. Коберник [5], В. Сидоренко [7], В. Стешенко [8], Г. Терещук [9] та ін.). Учені підкреслюють, що цей курс забезпечує використання різноманітних міжпредметних зв'язків для їх практичної реалізації у прогресивні ідеї, продукти й послуги, що задовольняють потреби людини, суспільства та держави. Крім цього, він дає можливість реалізувати наскрізні лінії у еконо-

мічній, екологічній, правовій та підприємницькій освіті, дозволяє учням оволодіти універсальними навичками перетворення матеріалів, енергії, інформації, а також сприяє забезпеченню професійного самовизначення особистості.

Так, Ю. Хотунцев відстоює думку, що основним завданням реалізації ідеї політехнізму є формування технологічної культури учнів, яка складається з певних компонентів [11]. Тож, урахувавши, що у суспільстві людина виконує роль громадянина, працівника, члена родини, користувача, учня, учений обґрунтовує такі складові елементи технологічної культури: культура праці – включає планування і організацію трудового процесу, як репродуктивного, так і творчого; графічна культура – передбачає оволодіння знаннями й уміннями та готовність використання графічних засобів для забезпечення технологічного процесу; культура дизайну – озброює знаннями й уміннями використовувати принципи ергономіки, естетики, дизайну та художньої обробки матеріалів для забезпечення конкурентоспроможності продукції; інформаційна культура – передбачає використання умінь добору, зберігання, обробки та використання інформації для реалізації трудової діяльності; підприємницька культура – орієнтує на оволодіння знаннями та навичками аналізувати економічні потреби людей (ринку), організувати й керувати колективом; культура людських відносин з метою забезпечення безконфліктної взаємодії з людьми на виробництві й побуті; екологічна культура включає в себе знання про природу, способи її охорони; культура дому – заснована на знаннях та уміннях створювати сімейний затишок, вести здоровий спосіб життя; споживацька культура – обумовлюється здатністю особистості компетентно поводити себе на ринку товарів та послуг; проектна культура – визначає здібності створювати проекти, аналізувати й використовувати корисну інформацію під час утілення ідей; обирати оптимальні шляхи досягнення мети при плануванні, організації та виконанні проектних замовлень та просуванні їх на ринок.

Значну наукову цінність у дослідженні специфіки реалізації ідеї політехнізму в контексті сучасних науково-технічних і соціально-економічних трансформацій становить педагогічний доробок П. Атутова. Учений обґрунтував інноваційну концепцію політехнічної освіти. Він підкреслював, що розробка наукового забезпечення політехнічної освіти повинна мати міжпредметний характер. Тож, крім результатів власне педагогічних досліджень потрібно, на думку вченого, щоб зміст політехнічної освіти включав у себе досягнення філософії, соціології, психології науково-технічних дисциплін. Він зазначав, що внаслідок трансформації загальної вимоги сучасного виробництва до політехнічної освіти, що характеризується спрямованістю на забезпечення максимального розвитку творчих здібностей учнів для подальшої ефективної діяльності у різноманітних галузях, посилюються виховна і розвиваюча функції політехнічної освіти. У свою чергу, це не лише сприяє адаптації особистості до наявних виробничих умов, а й забезпечує наявність в неї широкої трудової культури. Тож, у якості провідного принципу освіти, зазначав П. Атутов, має виступати діяльнісно-особистісний підхід, орієнтований на прийоми засвоєння знань, способи мислення, діяльності та розвиток творчих здібностей особистості. Обґрунтовуючи теоретичні аспекти його реалізації вчений визначав такі необхідні умови, по-перше, багатоманітність видів діяльності учнів, можливість альтернативних рішень і багатоваріантність способів ліквідації проблем; по-друге, засвоєння школярами широких теоретичних узагальнень,

головних способів перетворювальної діяльності, відповідно, виокремлення у змісті освіти основних видів діяльності, типових задач і конкретних, окремих ситуацій у якості засобів їх засвоєння і вирішення [3].

Виходячи з таких позицій, технологічний компонент загальної середньої освіти П. Атутов пов'язував із синтезом штучних об'єктів, з технологічним освоєнням світу, а не з його науковим та художнім пізнанням. Отже, поняття «технологія» трактувалося ним у широкому значенні слова – спосіб використання наукового знання у якості засобу перетворювальної діяльності людини. Учений підкреслював, що в сучасних умовах технологічне освоєння дійсності здійснюється, передусім, у межах системи «наука — виробництво», тобто у процесі науково-виробничої діяльності. Загальна ж технологічна культура, що визначається як сукупність способів такої діяльності, виступає сьогодні основою трудової культури людини. У зв'язку з цим поняття «культура», «технологія», «діяльність», «способи діяльності» є ключовими в його концепції політехнічної освіти [1, с. 17].

Отже, реалізація ідеї політехнізму в сучасних умовах повинна спрямовуватися на формування в учнів певного відношення до техногенного середовища, яке посилює залежність людини від техніки, технологій, результатів та наслідків їх дії. Важливо, щоб вихованець школи мав чітке уявлення і усвідомлював закономірності розвитку культурно-технологічного середовища, володів здібностями до забезпечення її стабільності у суспільстві, що динамічно трансформується.

Забезпечення якісної політехнічної освіти передбачає удосконалення технологічної освіти, що, у свою чергу, приведе до змін культури особистості та суспільства, і передусім, до змін у їх технологічній культурі. У змісті загальної освіти, органічно поєднуючи природничо-наукову та гуманітарну підготовки, технологічна – покликана стати системоутворювальним компонентом змісту, що забезпечує входження учня в якості суб'єкта у постмодерне суспільство, в інформаційно-технологічне середовище, а також у виробничу діяльність.

Зауважимо, що в XXI ст. спростовуються концепції технологічного детермінізму епохи Модерну, коли у структурі взаємовідносин «людина – техніка», людина вважалася елементом технологічного процесу. Крім цього, розвиток техніки набуває широкого антропокультурного значення, а її взаємодія із суспільством відбувається не лише у процесі матеріального виробництва, й в усіх соціальних сферах. Відходить у минуле індустріальна доба науково-технічного прогресу з її екстенсивною, технократичною ідеологією. Новий постмодерний етап розвитку суспільства орієнтує не лише на важливість результату, але й на ефективність способу діяльності з урахуванням соціальних, екологічних, психологічних, економічних, естетичних та інших факторів. Поряд із традиційними предметно орієнтованими технічними науками надзвичайно інтенсивно розвиваються інноваційні комплексні науково-технічні й соціально-технічні галузі проблемно-зорієнтованого характеру (ергономіка, програмування, інженерна екологія, інженерна педагогіка, безпека життєдіяльності та ін.). Оскільки ці дисципліни утворюються в результаті інтеграції концептуальних підходів і синтезу знань із різних наукових галузей, то вони значною мірою забезпечують політехнічну перетворювально-конструктивну спрямованість діяльності особистості.

На зміну традиційному виробничому процесу («від сировини до виробу») прийшов новий його тип («від наукової ідеї до продукту»), що реалізується в системі «наука – виробництво» у вигляді науково-виробничого циклу: фундаментальні дослідження – прикладні дослідження – технологічні розробки – технічна підготовка виробництва – виробничий процес. У такій системі визначальна роль належить етапам наукового політехнічного обґрунтування теорії і практики виробництва.

У сучасному інформаційно-технологічному суспільстві людина може почувати себе внутрішньо вільною, лише за умови свідомого і творчого вибору вирішення із великої кількості альтернативних підходів. При цьому великого значення набуває здатність особистості врахувати наслідки власних дій для природи й суспільства. У зв'язку з цим важливо сформувати в неї системне й комплексне мислення, усвідомлення важливості інформаційного забезпечення своєї діяльності, вміння орієнтуватися у трансдисциплінарному масиві наукових знань, які постійно оновлюються, готовність до неперервної освіти.

Сучасний світ – це інша реальність, яка ще 10-15 років тому не існувала навіть у довгострокових наукових прогнозах. Завдяки бурхливому розвитку інформаційних технологій, європейській інтеграції та взаємному проникненню культур інформаційно-освітній простір особистості стає універсальним, що пояснюється сучасною науковою парадигмою як об'єктивна властивість складної системи, яку складають людина, суспільство та середовище їхньої життєдіяльності. У наш час перетворення у реальній технологічній дійсності відбуваються раніше, ніж встановлені раніше цілі та зміст освіти будуть реалізовані, оскільки важко передбачити, які технологічні знання й способи діяльності будуть затребувані у майбутньому.

Отже, на нашу думку, сучасний стан реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті не відображає у всіх відношеннях суперечливий характер новітньої перетворювальної діяльності особистості та її вплив на розвиток людини й суспільства. Вона лише зосереджує свою увагу на навчанні учнів окремим прийомом, процедурам, засобам трансформації матеріалів, енергії, інформації у ході матеріальної трудової діяльності, залишаючи за межами змісту загальні, універсальні, міжпредметні ідеї, цілі, протиріччя та тенденції інформаційно-технологічного розвитку суспільства, а також об'єктивне ставлення до нього людини. Важливо, щоб у політехнічно спрямованому дидактичному матеріалі знаходили відображення антропоцентричні зміни цивілізації, послідовність еволюційного розвитку людини, зв'язки з минулим (традиції) та майбутнім (перспективи), які виступають як неперервний перехід до інноваційного знання у процесі вирішення проблем. Реалізація ідеї політехнізму в сучасних умовах повинна бути спрямована не лише на засвоєння учнями знань про виробничу діяльність, але й на формування в них уявлень про об'єкти та явища як складових елементів цілого: як частини середовища (природного, антропоцентричного, техногенного, соціального), а також як частини матеріальної або духовної культури (екосистемність, концептуальність, єдність культури й технології).

Отже, традиційний погляд на політехнічну освіту як засвоєння учнями загальних наукових основ виробництва (головним чином матеріального аспекту) і сучасної техніки потребує певного перегляду з позицій сьогодення. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що ідея політехнізму в умовах

сучасних науково-технічних і соціально-економічних трансформацій набуває чіткого антропоцентричного спрямування, на основі таких основних характеристик: універсальність (спрямованість на загальне у широкому діапазоні видів діяльності); науковість (органічне поєднання практичної діяльності та наукового знання); проблемність (орієнтація на творче вирішення практичних проблем, пов'язаних із створенням і використанням штучних об'єктів і систем, взаємодією суспільства і природи); трансдисциплінарність (синтез суспільно-наукових, природничо-наукових, технічних і технологічних підходів і знань щодо різних проблем та видів діяльності).

Зважаючи на це, доцільно окреслити головні напрями подальших творчих пошуків, серед яких: по-перше, використання відносницького й особистісно орієнтованого підходів щодо реалізації ідеї політехнізму в освіті; по-друге, посилення гуманітарної, економічної та екологічної складової політехнізму; по-третє, посилення виховної та соціальної функцій політехнічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Атутов П. Р. Концепция политехнического образования в современных условиях / П. Р. Атутов // Педагогика. – 1999. – № 2. – С. 17-20.
2. Атутов П. Р. Педагогика трудового становления учащегося / П. Р. Атутов // Атутов П. Р. Избранные труды в 2 т. – М.: Просвещение, 2001. – Т. 1. – 357 с.
3. Атутов П. Р. Технология и современное образование / П. Р. Атутов // Педагогика. – 1996. – № 2. – С. 11-14.
4. Гусев В. И. Совершенствование содержания политехнической подготовки учителей труда в пединституте / В. И. Гусев. – К.: Выща школа, 1988. – 131 с.
5. Коберник А. Н. Совершенствование форм и методов подготовки старшеклассников к труду в сельскохозяйственном производстве: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.11.01 «Общая педагогика и история педагогики» / А. Н. Коберник. – Киев, 1984. – 24 с.
6. Поляков В. А. Политехнический принцип в трудовом обучении школьников / В. А. Поляков [под ред. А. А. Шибанова]. – М.: Просвещение, 1977. – 80 с.
7. Сидоренко В. Політехнічна освіта: сучасне бачення проблеми / В. Сидоренко, О. Калігаєва // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005. – № 2. – С. 4-7.
8. Стешенко В. В. Теоретико-методичні засади фахової підготовки майбутнього вчителя трудового навчання в умовах ступеневої освіти: [монографія] / В. В. Стешенко. – Слов'янськ: СДПУ, 2004. – 188 с.
9. Терещук Г. В. Дидактические основы индивидуализации трудового обучения учащихся общеобразовательных школ: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика трудового обучения» / Г. В. Терещук. – М., 1993. – 33 с.
10. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання: [підручн. для вищ. пед. навч. закл.] / Д. О. Тхоржевський. – К.: РНЦ «ДІНІТ», 2000. – 248 с.
11. Хотунцев Ю. Л. Проблема формирования технологической культуры учащихся / Ю. Л. Хотунцев // Педагогика. – 2006. – № 4. – С. 10-15.
12. Черноглазкин С. Ю. Воспитательные аспекты политехнического образования / С. Ю. Черноглазкин // Педагогика. – 2000. – № 9. – С. 43-45.

ЛАРИСА СЕМЕНОВСКАЯ

АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИДЕИ ПОЛИТЕХНИЗМА В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Раскрыта антропоцентрическая сущность идеи политехнизма в условиях информационно-технологического общества. Определены основные характеристики современного политехнического образования (универсальность, научность, проблемность, трансдисциплинарность).

Ключевые слова: идея политехнизма, антропоцентрическая сущность, обучение, воспитание, школьное образование, труд.

LARYSA SEMENOVSKA

HUMAN VALUE OF THE POLYTECHNIC EDUCATION IDEA IN CONDITIONS OF THE CULTURAL-TECHNOLOGICAL SOCIETY

The beginning of the third millennium was marked by dynamic processes of integration and intellectualization of the economy, by a free action of the law on labor changes and reorientation of work functions, widespread integration of information and communication technologies with all spheres of society. Nowadays, there is a wide range of positive and negative trends observed in the development of modern society. On the one hand, the processes of humanization and democratization are strengthened in the context of which the importance of the individual as a subject of social, labor and industrial relations increases, while the concept of technological determinism of the industrial age is refuted. Development of technology has been acquiring high human and cultural value, so the interaction of technology and society takes place not only in the process of material production, but also in all social spheres. Post-industrial stage of development of civilization is focused on the person, the importance of the result of his/her work, as well as on the efficiency of a work method that takes into account social, environmental, psychological, economic, aesthetic, and other factors. Alongside traditional subject-oriented engineering and the humanities sciences the following areas are intensively developing: problem oriented innovative integrated scientific, technical and socio-technical areas (ergonomics, programming, engineering ecology, engineering pedagogy, life safety, etc.). The importance of technical and human knowledge increases in their unity.

On the other hand, a consequence of social stratification is in a tendency of alienation of young people from productive work. It is against the background of the system of values transformation, that the influence of the "philosophy of consumption," the lack of respect for the workers becomes stronger. This leads to certain personal and social deformations, which are reflected in the environment of young people of all ages. Particularly, according to data provided by the Ministry of Social Policy of Ukraine, the students are loyal to racketeering, gambling, and drug dealing as to a way of earning wealth quickly and without working hard. We are convinced that such a crisis was caused by a number of socio-economic factors, but to a large extent it is due to poor state of the polytechnic and labor education in schools, imperfect educational content of the discipline "Technology".

In secondary schools polytechnic orientation of school subjects is not provided, the scope of organized socially useful, productive labor of pupils narrows, extracurricular form of technical, project-oriented and research activities of pupils are simplified. All these factors lead to the formation of negative attitude of the children to work in manufacturing industries. Schools slowly develop innovative forms of organization of polytechnic and practice-oriented interaction between teachers and pupils, which would be adequate to the spirit of market economy, which would stimulate the activity of the individual and entrepreneurial personality, and would allow preparing the pupils to work in an environment of high competitiveness and professional mobility on practical examples.

The above mentioned factors reinforce the urgency of the development of theoretical approaches and practical tools for the progress of school education in view of the national historical and educational experience, and particularly the labor polytechnic school.

Key words: *polytechnic education idea, human value, instruction, education, school education, labor.*

Одержано 17.03.2014, рекомендовано до друку 12.04.2014.